

VĨNH BIỆT CLAUDE LÉVI-STRAUSS, NHÀ VĂN HÓA TƯ TƯỞNG LỚN

BÙI ĐÌNH THANH*

Ngày 1 tháng 11 năm 2009, các phương tiện truyền thông trên thế giới báo tin nhà nhân học Pháp nổi tiếng Claude Lévi - Strauss đã qua đời ở Paris không đầy một tháng trước ngày sinh nhật lần thứ 101 của ông. Claude Lévi - Strauss mang dòng máu Do thái, sinh ra ở Bruxelles (Bỉ), lớn lên tại Paris. Ông nghiên cứu triết học, luật học tại Đại học Sorbone, giảng dạy dân tộc học ở Sao Paulo (Brazil), dạy triết học ở Montpellier. Khi nước Pháp bị Đức quốc xã chiếm đóng, ông rời nước Pháp sang Mỹ, giảng dạy ở trường Nghiên cứu xã hội ở New York và làm tham tán văn hóa của Đại sứ quán Pháp tại Mỹ. Ông là thành viên của những tổ chức có uy tín nhất, tiêu biểu cho trí thức văn hóa khoa học của nước Pháp: Viện Hàn lâm Pháp, Học viện Pháp (Col-lesge de France).

Trong dịp kỷ niệm 100 năm ngày sinh của Claude Lévi - Strauss, trên toàn nước Pháp và 25 nước trên thế giới đã tổ chức nhiều hoạt động khoa học, văn hóa để tôn vinh ông.

Tháng 5 năm 2008, nhà xuất bản Gallimard, Paris ấn hành tuyển tập 2000 trang của Claude Lévi - Strauss trong tủ sách quý La Pleiade (tên 7 nhà thơ nổi tiếng nhất thời Phục Hưng Pháp – chú thích của Bùi Đình Thanh). Sự ra đời của tuyển tập được xem như một sự kiện nổi bật trong đời sống văn hóa - khoa học của nước Pháp.

Nguyên Tổng thống Pháp Jacques Chirac khi còn đương nhiệm đã tỏ thái độ rất yêu thích môn Nhân học và tuy nước Pháp đã có một bảo tàng nổi tiếng về con người, ông vẫn đưa ra ý tưởng xây dựng một bảo tàng mới về nhân học với nội dung thể hiện sự đối thoại giữa các nền văn minh và gần với con người, không quá hàn lâm như bảo tàng cũ. Bảo tàng mới được xây dựng ở Quai Branly mang tên Claude Lévi – Strauss, hàng năm đón hàng triệu người đến xem và có giải thưởng tặng 100.000 ơ rô cho một nhà nghiên cứu xuất sắc.

Đánh giá khái quát sự nghiệp nghiên cứu của Claude Lévi - Strauss, trong bài viết giới thiệu tuyển tập của ông, nhà triết học Roger Pol Droit đặt câu hỏi: Claude Lévi - Strauss là nhà triết học, dân tộc học, nhân học, logic học, bác học hay là một nhà văn, nhà thơ, nhà đạo đức học, mỹ học, thậm chí một nhà hiền triết?

Chỉ có thể có một câu trả lời: tất cả những gương mặt đó đều mang tên Claude Lévi - Strauss. Chúng thay đổi tùy theo nội dung các công trình nghiên cứu và các thời kỳ. Những công trình đó luôn luôn tổ chức và sáng tạo ra không gian riêng biệt của mình, đồng thời kết hợp chúng lại với nhau trong một tư duy logic khoáng đạt, rộng mở.

Về phần mình, tôi muốn khắc họa chân dung của Claude Lévi - Strauss ở một tầm

* GS. Viện Khoa học Xã hội Việt Nam

vóc cao hơn, tầm vóc một nhà văn hóa, tư tưởng lớn.

Nếu ta nghiên cứu sâu các công trình của ông thì sẽ thấy sự đánh giá trên không có gì là không có gì là khiên cưỡng.

Về mặt lý luận, Claude Lévi - Strauss đã khái quát quá trình hình thành và phát triển của môn Nhân học. Theo ông, nhân học đã phát triển qua ba giai đoạn. Giai đoạn thứ nhất thuộc về dân tộc học miêu tả (ethnographic). Môn học này gắn với sự quan sát trực tiếp một đơn vị xã hội để miêu tả và sắp xếp dưới hình thức chuyên đề tất cả các mặt của xã hội được nghiên cứu: môi trường, tín ngưỡng, phong tục, thể chế, công cụ, kỹ thuật, sản xuất. Giai đoạn thứ hai diễn diễn ra với dân tộc học nghiên cứu (ethnologic). Dân tộc học nghiên cứu chú trọng đến sự tổng hợp các miêu tả nói trên để từ đó rút ra sự hiểu biết chung xã hội về địa lý, lịch sử một cách có hệ thống. Chuyển qua trình độ những hệ thống chính trị, tôn giáo, quan hệ thân tộc và sản xuất cũng như những mối quan hệ giữa chúng với nhau, tức là đã hiểu được xã hội tổ chức như thế nào và nó hoạt động ra sao cho tương lai của nó.

Giai đoạn thứ ba là giai đoạn của Nhân học (Anthropologic). Qua sự so sánh của nhiều lĩnh vực, nhiều hệ thống được dân tộc học nghiên cứu, phân tích trong các xã hội khác nhau, nhân học tìm cách chứng minh sự tồn tại của những đặc tính chung của đời sống xã hội.

Từ quan điểm lý luận trên đây, trong khi còn sống, Claude Lévi - Strauss đã được chứng kiến sự nở rộ của các ngành trong môn nhân học: nhân học triết học, nhân học hình thể, nhân học kinh tế, nhân học chính trị, nhân học văn hóa, nhân học xã hội, nhân học Mác xít.

Một vấn đề lý luận gắn với tên tuổi của ông và ảnh hưởng lớn đến nhiều ngành khoa học xã hội trong gần 50 năm của thế kỷ 20 là cấu trúc luận. Đã từng có một trào lưu sôi nổi nghiên cứu, tranh luận, phê bình về cấu trúc luận thu hút những nhà văn hóa, khoa học hàng đầu của nước Pháp và nhiều nước khác tham gia như Jean Paul Sartre, Pierre Bourdieu, Louis Althusser, Roland Barthes, Maurice Godelier...

Xuất phát từ cuộc cách mạng của Saussure trong ngôn ngữ, Claude Lévi - Strauss đã thực hiện cuộc cách mạng trong dân tộc học với cấu trúc luận. Những công trình cơ bản như cấu trúc sơ đẳng của quan hệ thân tộc, nhân học cấu trúc, huyền thoại học và nhiều công trình khác đã nêu lên một số tư tưởng lớn của thời đại. Từ những năm 30 của thế kỷ trước, khi ông bắt đầu nghiên cứu dân tộc học, thì môn khoa học này còn bị chi phối bởi những quan điểm của Levy Bruhl lấy phương Tây, thậm chí châu Âu làm trung tâm, còn các dân tộc “ngoại vi” được xem là lạc hậu, chậm tiến, chưa có văn hóa, văn minh. Quan điểm đó về mặt khách quan phục vụ cho chính sách lừa bịp “khai hóa văn minh” của chế độ thực dân đối với các dân tộc bị xâm chiếm và biến thành nô lệ của chủ nghĩa tư bản đang trên đà phát triển.

Bản thân Claude Lévi - Strauss cũng thừa nhận nhân học và chủ nghĩa thực dân có mối liên hệ với nhau, nhưng không thừa nhận “một hệ tư tưởng nhục nhã trong cuộc đối thoại lập lờ giữa nhân học và chủ nghĩa thực dân”.

Tác phẩm *Nhiệt đới buồn* (Nhà xuất bản Tri thức và Tủ sách tinh hoa ấn hành 2009) là một tập hồi ký của ông qua những cuộc điều tra, khảo sát dân tộc học, trong đó toát lên tính nhân văn sâu sắc, coi trọng và đánh giá cao các nền văn hóa của các dân tộc vẫn được xem là man rợ, lạc hậu, là một bản tuyên ngôn chống kỳ thị chủng tộc. Nhà văn nữ Pháp Simone de Beauvoir, người tích cực đấu tranh cho quyền bình đẳng của phụ nữ, khi giới thiệu tác phẩm *Những cấu trúc sơ đẳng của quan hệ thân tộc*, đã xem tác phẩm này như một “tuyên ngôn” về địa vị của người phụ nữ trong các nền văn hóa không có nguồn gốc từ phương Tây.

Đối với Claude Lévi - Strauss, tính phong phú, đa dạng của văn hóa rất cần thiết vì đó là nguồn gốc cho sự sáng tạo văn hóa, cho diện mạo và tâm hồn của tương lai xã hội loài người.

Trong tác phẩm cuối cùng *Nhìn, Nghe, Đọc* (1993), ông để lại cho đời những dòng suy tư sâu đậm về cuộc sống, về xã hội, về con người với giá trị bẩm sinh và vĩnh cửu.

Claude Lévi - Strauss đã từ biệt chúng ta để sang một thế giới khác. Nhưng sự nghiệp khoa học - văn hóa của ông, tư tưởng của ông còn sống mãi với các thế hệ hiện nay và mai sau vì những vấn đề liên quan đến con người mà suốt cuộc đời ông băn khoăn đi tìm lời giải vẫn còn nguyên đó: quyền bình đẳng của các dân tộc, quyền bình đẳng của phụ nữ, quyền bình đẳng của các nền văn hóa, văn minh, sự bảo vệ môi trường sinh thái và xã hội.

Đó là thông điệp mà Claude Lévi - Strauss nhắc nhở các nhà khoa học - văn hóa trên thế giới, trong đó có Việt Nam nhận thức rõ trách nhiệm để hành động hoàn thành sứ mệnh của mình.